

Utbildning straffbart?

En rapport om studenter och trygghetssystemen
November 2010

Omslagsfoto: *Johannes Danielsson* studerar till en pol.kand. vid Uppsala Universitet.
På fritiden är han ideellt engagerad som styrelseledamot i Saco Studentråds styrelse.
Johannes är studentmedlem i Jusek.

Johannes bloggar på <http://jdanielsson.wordpress.com/>

Fotograf *Peter Rosén*

Utbildning straffbart?

En rapport om studenter och trygghetssystemen

Saco Studentråd, Stockholms universitets studentkår,
Umeå studentkår, Uppsala studentkår

Utbildning straffbart?

En rapport om studenter och trygghetssystemen

Saco Studentråd, Stockholms universitets studentkår,
Umeå studentkår, Uppsala studentkår

Foto omslag, fotograf *Peter Rosén*
Foto sid 8, fotograf *Hanna Wallin*
Foto sid 14, fotograf *Hanna Victoria Mörck*
Foto sid 28, fotograf *Carolina Hawranek*
Foto sid 40, fotograf *Carolina Hawranek*
Foto sid 47, fotograf *Peter Rosén*

Citera gärna ur rapporten, men ange källa

© Saco Studentråd, Stockholms universitets studentkår,
Umeå studentkår, Uppsala studentkår och Saco 2010
Grafisk form C-Convert
Papper Lessebo Naturvit
Tryckeri M.E. Produkter
Upplaga 1500 ex

ISBN 91 871 46 66 5

www.saco.se

Förord

De sociala trygghetssystemen byggdes upp under en period när studenten tillhörde en relativt liten och privilegerad grupp i samhället som inte hade några större behov av stöd. Idag är studentgruppen förändrad och är i det närmaste ett tvärsnitt av befolkningen. Allt fler studenter är den första i sin familj att studera på högskolan, en femtedel av studenterna har barn och få studenter har råd att bli sjuka. Satsningar på att allt fler ska studera har lyckats, men de nödvändiga förändringarna i trygghetssystemen har hittills lyst med sin frånvaro. Varför ska studier leda till sämre pension? Varför kan en student inte vara sjukskriven på deltid? Varför är ersättningen till studenter som får barn så låg att den i princip är omöjlig att leva på?

I *Utbildning straffbart?* kan du läsa om vilka regler som gäller för studenter i de ekonomiska trygghetssystemen och för studiemedlet. Vi beskriver svårigheter och föreslår lösningar. Många undrar över namnet på skriften. Det handlar om att den som väljer att studera på flera sätt bestraffas jämfört med dem som börjar arbeta direkt efter gymnasiet. Det ger verkligen fel signaler till den som står i valet och kvalet när det gäller att investera i en högre utbildning.

De många doktorander som inte har anställning är en speciellt utsatt grupp, då de har låg inkomst och ingen social trygghet men förväntas leva sitt liv enligt samma spelregler som en heltidsanställd. Doktoranderna har fått ett eget kapitel i den här skriften, men alla problem som tas upp gäller i allra högsta grad även forskarstuderande.

Första upplagan av *Utbildning straffbart?* gavs ut 1997 och hette då *Studenten i Trygghetssverige*. Varje gång vi har gett ut en ny version har vi hoppat att det ska vara den sista. Ända sedan den första upplagan av skriften kom ut har vi hört från beslutsfattare att de är medvetna om problemen. Alla riksdagspartierna har varit inne på att något måste göras för att förbättra situationen för studenterna. Trots det har mycket lite hänt.

2008 tillsattes äntligen den studiesociala utredningen som vi studenter länge hade efterfrågat. Fastän vi redan i direktivet till utredningen kunde se att inte heller denna utredning skulle täcka alla de problem som behövde lösas, hade vi stora förhoppningar om att trygghetssystemen äntligen skulle

anpassas till studenternas särskilda situation. Det är därför med stor besvikelse vi nu kan konstatera att Alliansregeringen¹ valt att nästan fullständigt bortse från de trygghetsbrister som identifierats, både i *Utbildning straffbart?* och i studiesociala kommitténs betänkande (SOU 2009:28). Samtidigt som regeringen ofta och gärna understryker vikten av utbildning och forskning som Sveriges konkurrensfördel i framtiden, satsas det alldeles för lite på att arbetssituationen för studenter och doktorander ska utgöra ett attraktivt alternativ till anställning. Sverige har idag mer än 300 000 studenter, varav många är socioekonomiskt utsatta bara därför att de har valt att försöka uppfylla visionen om ett kunskapssamhälle i världsklass. Detta är inte hållbart. Vi kan inte fortsätta att exkludera studenter, vare sig ekonomiskt eller trygghetsmässigt, för att de valt att läsa vidare. En seriös satsning på högre utbildning måste täcka in samtliga delar av studierna.

Vi tror på möjligheten att Sverige kan bli en kunskapsnation av världsklass, men då måste beslutsfattarna skapa förutsättningar för det. Innan studenterna får full tillgång till välfärdssystemen förblir detta tyvärr bara en onåbar dröm.

Uppsala, Stockholm och Umeå, november 2010

Lisa Gemmel
Ordförande
Saco Studentråd

Mikaela Peltz
Vice ordförande
Umeå studentkår

Gustav Kihlberg
Ordförande
Stockholms universitet studentkår

Karin Nordlund
Vice ordförande
Uppsala studentkår

1 Regeringen som satt mellan 2006 och 2010

Innehåll

Förord	5
Vem är studenten?	9
Studentens ålder och kön	9
Studentens bakgrund	11
Studenten med barn	12
Studenten med funktionshinder	12
Vem är studenten idag?	13
Studenterna och trygghetssystemen	15
Bostadsbidrag	15
Försörjningsstöd	17
Arbetslöshetsförsäkring	19
Trygghetsglappen	20
Sjukförsäkring	21
Pensionsregler	24
Föräldraförsäkringen	25
Studiemedelssystemet	29
Studiemedelsadministrationen	29
Totalbeloppet	30
Fribeloppet	34
Dispens för förlängt studiemedel	34
Rätten att misslyckas	36
Återbetalning	38
Studiemedel som helårsförsörjning	39
Doktorandernas situation	41
Skuggdoktorander	43
Licentiatantagning	46
Källor	49
Kontakt	50

Kapitel 1

Vem är studenten?

Kvinna, 37 år och småbarnsförälder. Detta är inte den typiska bilden av studenten som florerar i dagens samhälle. Däremot speglar beskrivningen i allt högre utsträckning den faktiska studenten, alltså tvärtemot den bild som allt som oftast förknippas med studentgruppen. Under lång tid har en felaktig syn av den typiske studenten som en ung svensk man utan barn, med sitt ursprung i ett akademikerhem, varit den rådande. Denna bild har till stora delar raderats ut och ersatts med en mer realistisk syn på studenten, men ändå lever många fördomar kvar. Vårterminen 2009 uppgick antalet studenter i den svenska högskolan till närmare 290 000. Dessa studenter hade alla olika sociala och ekonomiska förutsättningar.² En förutfattad mening om att studenten är ung och går direkt vidare från gymnasiestudier till högskolestudier, möjligtvis med något års uppehåll, bor i studentkorridor, läser några år vid högskolan och kan få ekonomiskt stöd från föräldrarna om det kniper, är fortfarande relativt etablerad i samhället. I själva verket blir studentgruppen allt äldre. Vårterminen 2009 var en tredjedel av studenterna 30 år eller äldre. Bland de kvinnliga studenterna var 18 procent 40 år eller äldre och bland de manliga var motsvarande andel 11 procent.³

Studentens ålder och kön

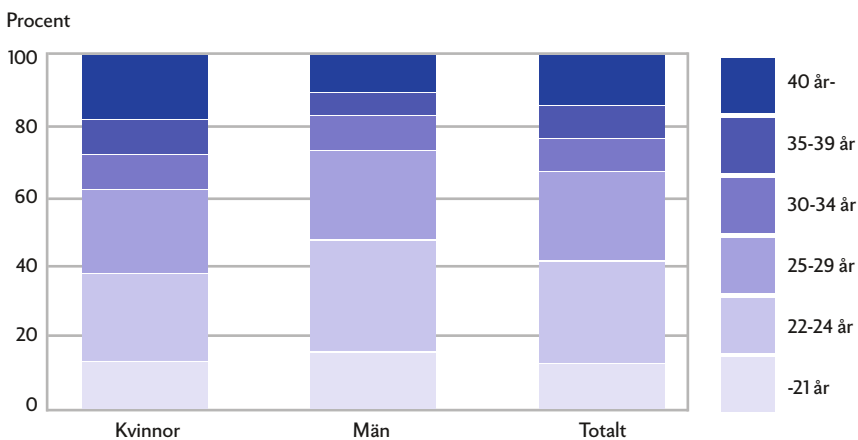
Sedan 1978 har antalet kvinnor i högskolan ökat med närmare 100 000 stycken, medan antalet män har ökat med cirka 40 000. Denna ökning har lett fram till att vårterminen 2009 var 62 procent av studenterna kvinnor och 38 procent män. Vad gäller studenternas fördelning över åldersgrupperna så

2 Högskoleverkets årsrapport 2010, <http://www.hsv.se/download/18.5549c4e7128dece8c6280002899/1010R-universitet-hogskolor-arsrapport-2010.pdf> 2010-08-09

3 Högskoleverkets årsrapport 2010, <http://www.hsv.se/download/18.5549c4e7128dece8c6280002899/1010R-universitet-hogskolor-arsrapport-2010.pdf> 2010-08-09

har den varit tämligen konstant under de senaste 30 åren. Vårterminen 2009 var cirka 40 procent av studenterna 24 år eller yngre. Det innebär att cirka 60 procent var 25 år eller äldre. Det fanns en skillnad mellan könen där männen i högre utsträckning återfanns inom åldersspannet 25-29 år, medan kvinnorna hade en högre andel studenter som var 30 år eller äldre, närmare 40 procent, vilket framgår i tabell 1.⁴

Tabell 1: Åldersfördelning bland studenterna vårterminen 2009

Källa: Högskolverkets årsrapport 2010

Dock var det en högre andel av 19-åringarna som började studera vid högskolan läsåret 08/09 än läsåret 07/08. Den 13-procentiga ökningen beror dels på att 19-åringarna under 08/09 utgjorde en större andel av befolkningen, men även att fler sökte sig till högre utbildning. Till stor del beror detta på det rådande konjunktur- och arbetsmarknadsläget. 19-åringarna utgjorde en fjärdedel av nybörjarna vid högskolan läsåret 08/09. Den totala andelen nya sökande till högskolan ökade kraftigt hösten 2009, cirka 30 procent fler än året innan. Fördelningen mellan könen bland de nya sökande utan tidigare högskoleutbildning till hösten 2009 var jämnare än på mycket länge. I denna grupp var 57 procent kvinnor och 43 procent män. Året innan, hösten 2008, var motsvarande siffror 59 respektive 41 procent.⁵

4 Högskoleverkets årsrapport 2010, <http://www.hsv.se/download/18.5549c4e7128dece8c6280002899/1010R-universitet-hogskolor-arsrapport-2010.pdf> 2010-08-09

5 Högskoleverkets årsrapport 2010, <http://www.hsv.se/download/18.5549c4e7128dece8c6280002899/1010R-universitet-hogskolor-arsrapport-2010.pdf> 2010-08-09

Studentens bakgrund

Genom utbyggnaden av högskolan öppnades dörrarna för att fler studenter med olika sociala och ekonomiska förutsättningar skulle ges möjlighet till högre studier. Trots detta är rekryteringen till den svenska högskolan fortfarande socialt skiktad. Det finns en tydlig uppdelning där studenter med högutbildade föräldrar är överrepresenterade medan studenter med lågutbildade föräldrar fortfarande inte går vidare till högre utbildning i samma utsträckning. Under läsåret 07/08 kom cirka en tredjedel av de studenter som var under 35 år och nya på högskolan från familjer där åtminstone en förälder var högskoleutbildad, trots ökad breddning i rekryteringen.⁶ Av den totala befolkningen i samma åldersgrupp var motsvarande andel enbart 20 procent. Det finns alltså en överrepresentation av barn till högutbildade föräldrar inom högskolan.⁷

En samhällsgrupp som ofta antas vara underrepresenterad inom högre utbildning är studenter med utländsk bakgrund. Andelen studenter med utländsk bakgrund har ökat över tid och motsvarar i stort andelen av den totala befolkningen med utländsk bakgrund, vilket år 2007 var cirka 17 procent. Det bör dock påpekas att i åldersgruppen 19-34 år, där den stora andelen studenter återfinns, är studenter med utländsk bakgrund något underrepresenterade. Detta kan förklaras av att andelen med utländsk bakgrund i åldersgruppen 19-34 år är högre. År 2007 hade 22 procent inom åldersgruppen utländsk bakgrund.⁸

Det finns stora skillnader mellan lärosätena vad gäller social och etnisk snedrekrytering. Till exempel brukar kortare yrkesutbildningar locka fler studenter från studieovana miljöer och studenter med utländsk bakgrund återfinns oftare inom det naturvetenskapliga området.⁹

6 Med högskoleutbildad menas en minst treårig avslutat eftergymnasial utbildning.

7 Högskoleverkets årsrapport 2009
<http://www.hsv.se/download/18.1dbd1f9a120d72e05717ffe2356/0912R.pdf> 2010-08-10

8 Högskoleverkets årsrapport 2009
<http://www.hsv.se/download/18.1dbd1f9a120d72e05717ffe2356/0912R.pdf> 2010-08-10

9 Högskoleverket 2009, *Uppföljning av lärosätenas arbete med breddad rekrytering 2006-2008*,
<http://www.hsv.se/download/18.1dbd1f9a120d72e05717ffe5084/0918R.pdf> 2010-08-10

Studenten med barn

En annan grupp bland studenterna, vars behov ofta åsidosätts, är studenter med barn. Vårterminen 2008 hade en femtedel av alla studenter, det vill säga cirka 55 000, barn som var under 18 år. Det är fler kvinnliga studenter än manliga som har barn, bland kvinnorna är det en fjärdedel jämfört med en tiondel bland de manliga. Bland dem som hade barn var majoriteten, 68 procent, 35 år eller äldre. Bland de kvinnliga studenterna i åldersgruppen 35-39 år hade hela 75 procent barn under 18 år och motsvarande siffra för männen är 40 procent. Bland de yngsta studenterna hade endast ett fåtal barn. Det finns alltså en skillnad i både kön och ålder vad gäller studenter med barn. Akademikerförbundet SSR:s rapport om studenters ekonomi visar att 80 procent av ensamstående studenter med barn anser att de har en ganska dålig eller mycket dålig ekonomisk situation som student. Motsvarande siffra bland sammanboende med barn är 78 procent, och för studenter utan barn 66 procent.¹⁰ Studenter med barn, oavsett om de är ensamstående eller inte, är mer ekonomiskt utsatta. Studenter med barn måste även anpassa sitt studerande till någon annan än sig själv. Möjligheten till flexibla studier är ofta ett krav för att kunna kombinera studier med föräldrarollen. Därför är ofta distansstudier och deltidstudier den lösning som studenter med barn väljer. Av de föräldrar som studerade höstterminen 2006 studerade 28 procent på distans. Bland de studenter som inte hade barn var motsvarande siffra 8 procent. Deltidstudier är ett annat alternativ som studenter med barn ofta använder sig av för att få vardagen att gå ihop. 42 procent av studenterna med barn studerade på deltid medan motsvarande siffra för studenter utan barn var 18 procent.¹¹

Studenten med funktionshinder

Lärosätena saknar bra statistik på hur många studenter hos dem som har rätt att erhålla stöd för funktionsnedsättningar. De uppgifter som finns baseras på de studenter som själva tagit kontakt med samordnarna för funktionsnedsättningar vid högskolorna, eller som på andra sätt kommit till samordnarens kännedom. Flertalet av de studenter som statistiken omfattar fick särskilt pedagogiskt stöd, det vill säga pedagogiska insatser för enskilda studenter kopplade till studiesituationen, i syfte att kompensera för funktionsnedsättningen. Under läsåret 2009 erhöll närmare 6 000 studenter, inklusive forskar-

¹⁰ Akademikerförbundet SSR, *Studenters ekonomi*, <http://www.akademssr.se/sokresultat?searchwords=studenters+ekonomi> 2010-08-11

¹¹ Högskoleverket 2008, *Vilka är studenter? En undersökning av studenterna i Sverige*

studenter, särskilt pedagogiskt stöd. Mellan 2008 och 2009 ökade andelen som erhöll pedagogiskt stöd med 22 procent. Motsvarande ökning mellan 2007 och 2008 var 14 procent.

Viktigt att komma ihåg är att alla studenter har olika förutsättningar och behov. En student kanske enbart upplever sin funktionsnedsättning i samband med undervisningen, medan en annan student behöver stöd kopplat till sin funktionsnedsättning större delen av dygnet. Av dem som erhöll pedagogiskt stöd var 60 procent studenter med dyslexi. Ytterligare en stor andel studenter som fick stöd var studenter med kognitiva svårigheter eller funktionsnedsättningar. Under 2009 uppgick kostnaderna för det pedagogiska stödet kopplat till studenters funktionsnedsättningar till cirka 63 miljoner kronor. Det är en minskning med cirka 2 miljoner från året innan, trots att andelen studenter som sökte pedagogiskt stöd ökade med 22 procent under samma period.¹² Även studenter som har funktionsnedsättningar kan behöva ha möjlighet till flexibla studier.

Vem är studenten idag?

För att beskriva vem studenten är måste flera olika perspektiv anläggas. Studenten kan vara antingen ung eller äldre, kvinna eller man, komma från akademiker- eller arbetarhem, vara svensk eller utländsk, ha en funktionsnedsättning, eller en mix av alltihop. Vem som är student idag är inte en självklarhet. Studentgruppen är heterogen och det är viktigt att arbetet med att skapa förutsättningar för livslångt lärande gynnar alla inom studentgruppen, inte bara den av samhället erkända typiska studenten. En felaktig bild av vem studenten är skapar en felaktig bild om vilka behov denna student har. Felaktiga beslut leder till konsekvenser, allt från ekonomiska konsekvenser på ett nationellt plan till individuella konsekvenser för studenten. Att samhällets syn på studenten inte helt och hållet har förändrats syns tydligt i många lagar och regler, samt i de ekonomiska utrymmen som inte anpassats till studenternas behov. Att veta vem studenten är leder till att studentens studiesociala situation uppmärksammas och förbättras, vilket i slutändan gynnar hela samhället.

12 Högskoleverkets årsrapport 2010,
<http://www.hsv.se/download/18.5549c4e7128dece8c6280002899/1010R-universitet-hogskolor-arsrapport-2010.pdf> 2010-08-11

Kapitel 2

Studenterna och trygghetssystemen

I detta kapitel går vi igenom de olika delarna av trygghetssystemen i tur och ordning och hur dessa brister i trygghet för studenter.

Bostadsbidrag

Dagens regler

Sveriges studenter betalar i genomsnitt cirka 35 procent av sitt studiemedel i hyra¹³, vilket gör att hyran för de flesta är den största ekonomiska utgiften under studietiden. Många av studenternas bostäder har dessutom en hyra som är högre än genomsnittet. De särskilda studentbostäder som finns i äldre studentstäder, har ofta en lägre hyra om bostäderna är äldre. Det är en minoritet av alla studenter som bor i särskilda studentbostäder, cirka 25 procent¹⁴. I storstadsområden och i städer med mycket nybyggnation kan hyreskostnaderna överstiga smärtgränsen för studenter med betydande summor.

Då hyran är den största utgiften för studenten är bostadsbidraget en väsentlig del av studentens trygghetssystem. Studenter mellan 18 och 29 år samt studenter med barn har rätt att söka bostadsbidrag hos Försäkringskassan. Det betyder att en stor andel av studenterna inte kan söka detta bidrag. 2006 var det 14 procent av studenterna som hade bostadsbidrag¹⁵. Inga indikationer har visat på att siffran inte stämmer i dagsläget. Bostadsbidraget är inkomstrelaterat och bestäms utifrån hushållets inkomster och andra ekonomiska resurser. För studenter som har studiemedel räknas 80 procent av studiebidraget med i den bidragsgrundande inkomsten. Lånedelen av studiemedlet undantas från beräkningen av bostadsbidraget.

13 Swedbanks studentbudget (för killar) 2010, http://www.swedbank.se/idc/groups/public/@i/@sc/@all/@gs/documents/article/cid_065098.pdf
Enligt SFS studentbudget 2010 utgör bostadskostnaderna ca 38 % av studiemedlet.
www.sfs.se/studentbudget

14 Student söker bostad, s 9, Uppdrag nr 2 Översyn av studenternas bostadssituation enligt regleringsbrev för budgetåret 2009 avseende Boverket M2008/4791/A.

15 SCB:s undersökning om hushållens ekonomi (HEK), uppgifter för 2006.

Att inte hela bidragsdelen beaktas beror på att förändringarna i studiemedels-systemet år 2001 riskerade leda till minskat bostadsbidrag för studenter.

Den studiesociala utredningen från 2009 (SOU 2009:28) föreslog att studiebidraget ska räknas som inkomst, och dessutom räknas upp med 1,4 för att motsvara en skattepliktig inkomst för att skapa ett rättvist system. Förslaget skulle innebära att långt färre studenter skulle kunna eller våga, på grund av risken för återbetalning, uppbära bostadsbidrag.

Problem för studenter

En stor andel av studenterna har inte rätt till bostadsbidrag. Det gäller alla studenter över 29 år som inte har barn. En övre åldersgräns på 29 år innebär att ungefär en tredjedel av Sveriges studenter särbehandlas. Detta strider uppenbart mot principen om livslångt lärande, då äldre studenter utan barn helt utesluts från möjligheten till bostadsbidrag.

Bidraget har inte uppdaterats efter dagens förhållanden där extraarbete ofta är ett måste för att klara ekonomin. Studenten arbetar ofta extra under både terminer och sommarmånader. Marginaleffekterna blir stora när bostadsbidraget sänks på grund av att inkomsterna från arbete blir för höga. Maxbeloppet på 1100 kronor per månad sänks när den tillåtna årsinkomsten på 41 000 överskrider, men i och med att 80 procent av studiebidraget räknas in i den summan kan en student inte tjäna mer än cirka 22 000 kronor per år på arbete innan bidraget sänks.

För många studenter är problemet att inkomsterna under det närmaste året måste räknas ut samtidigt som ansökan om bostadsbidrag lämnas in. Tjänar de sedan mer än denna summa måste hela eller delar av bostadsbidraget betalas tillbaka. Studenter har ofta svårt att förutse sina kommande inkomster då de flesta arbetar oregelbundet över tiden. Detta ställer till problem vid ansökan om bostadsbidrag och medför risk för återbetalningskrav, samtidigt som studenter uppger sig inte ha råd med oförutsedda utgifter på 1 000 kronor per månad¹⁶. Det är också problematiskt att bostadsbidraget beräknas per kalenderår. Framför allt riskerar de som börjar studera på höstterminen, efter att tidigare ha arbetat, drabbas hårt ekonomiskt. Var tredje student med bostadsbidrag måste betala tillbaka sitt bidrag, enligt Försäkringskassan¹⁷.

16 Sif, *Studenter och trygghetssystemen*, Stockholm 2007.

17 <http://www.sr.se/cgi-bin/p3/nyhetssidor/artikel.asp?ProgramID=1646&Artikel=1951390>

Förslag till lösningar

- Avskaffa den övre gränsen på 29 år, och behandla alla studenter likvärdigt.
- Höj gränsen för hur stor inkomst studenter kan ha utan att bostadsbidraget sänks. Idag drabbas studenter redan vid mycket låga arbetsinkomster och den stora majoriteten kan därför inte söka bostadsbidrag.
- Låt studenter söka bostadsbidrag under flexibla tidsperioder, till exempel terminsvis och med sommaren som separat period. Det kommer att underlätta för studenterna att förutse sina inkomster under den tid som ansökan om bostadsbidrag gäller.
- Inför möjlighet till dispens för återbetalning av bostadsbidrag för studenter med studiemedel.

Försörjningsstöd

Dagens regler

Försörjningsstöd, tidigare kallat socialbidrag, är ett bistånd som socialnämnden kan lämna till dem som inte på annat sätt kan tillgodose sin försörjning. Biståndet ska ge en skälig levnadsnivå och ska bestämmas utifrån en individuell behovsprövning.

Många anser att studenter i princip inte har rätt att uppbära försörjningsstöd, eftersom studiemedelsystemet ska tillgodose studenternas ekonomiska behov. Krav på att den som uppbär försörjningsstöd ska stå till arbetsmarknadens förfogande finns, och studenter som studerar anses inte uppfylla detta krav. En student kan dock efter en behovsprövning, där studiemedlet räknas in, anses vara berättigad till försörjningsstöd.

Ett reducerat bistånd kan betalas ut till dem som söker bistånd för en kortare tidsperiod, vilket är fallet för flertalet studenter som tvingas söka bistånd under sommaren. Dessa får då ett minskat bistånd som täcker de mest grundläggande kostnaderna. En tillfällig hjälp kan även ges i väntan på att annan försörjning, till exempel studiemedel eller lön för feriearbete, ska betalas ut. Studenten är då i regel återbetalningsskyldig för denna hjälp. Eftersom försörjningsstödet är skattefritt påverkar det varken den studerandes inkomst eller studiemedlets storlek.

Problem för studenter

Det är bra att försörjningsstödet inte påverkar studiemedlets storlek, men eftersom studier är en heltidssysselsättning är det oroväckande att studenter i vissa fall inte kan försörja sig genom heltidsstudier.

Studenternas möjlighet till försörjningsstöd varierar avsevärt mellan olika

kommuner. I vissa kommuner har det varit brukligt att inte bevilja försörjningsstöd till sökande vars partner är studerande, därför att den studerande partnern anses ha försörjningsplikt och därför bör avsluta sina studier och skaffa ett jobb istället. Studiemedlen anses i vissa kommuner täcka studentens kostnader under hela året, något som är anmärkningsvärt eftersom studierna oftast inte sträcker sig över sommarmånaderna. Även om det inte finns någon formell princip är det allvarligt att det på flera håll upplevs att kommuner tror att det går att leva på studiemedlet också under sommaren. Som student och boende på en viss ort kan du därmed komma att automatiskt placeras i ett fack där generella riktlinjer för utbetalning av försörjningsstöd för en grupp bestämmer utgången av studentens ansökan. Även studenter ska bedömas individuellt vid behov av försörjningsstöd.

Förslag till lösningar

- Tillämpa de regler för försörjningsstöd som redan finns. Försörjningsstöd ska bygga på dina personliga förutsättningar; så står det i reglerna och så ska det fungera. Det ska självklart även gälla studenter.
- Tydliggör reglerna och se till att beräkningsgrunderna ser likadana ut oavsett kommun. Det är oacceptabelt att kommuner agerar efter inofficiella riktlinjer som säger att studenter inte ska få försörjningsstöd.
- Partners studiestöd ska inte påverka rätten till försörjningsstöd.

Lena är sambo sedan ett par år tillbaka. Hon pluggar kemi på heltid. Hennes sambo arbetade men blev uppsagd och efter en viss tids arbetslöshet var han i behov av försörjningsstöd från kommunen. Socialtjänsten vägrade att betala ut något försörjningsstöd till Lenas sambo, med motiveringen att Lena studerade. Lena anses ha försörjningsplikt för sin man.

Att hon har studiemedel som är lägre än den schablonersättning som Lenas sambo borde fått från socialtjänsten spelade ingen roll. Socialnämnden sa att Lena måste sluta studera för att hennes sambo skulle få något stöd. Nu går både Lena och hennes sambo på kommunalt försörjningsstöd. Vem tjänar egentligen på detta?

Arbetslöshetsförsäkring

Dagens regler

Arbetslöshetsförsäkringen finns till för att ge ekonomisk trygghet till en person som förlorar sitt jobb. Försäkringen består av två delar, dels en inkomstbaserad del som beräknas utifrån tidigare inkomst, dels ett grundbelopp som ges efter arbete i viss omfattning. Grundförsäkringen är i första hand till för dem som ännu inte tagit sig in ordentligt på arbetsmarknaden och för dem som valt att inte gå med i någon a-kassa då de arbetat. Grundbeloppet uppgår till 320 kronor per dag före skatt under högst fem dagar per kalendervecka.

Tidigare fanns ett undantag för studenter som inte hade arbetat innan de började studera, det så kallade studerandevillkoret. Det innebar bland annat att en nyexaminerad student kunde få ersättning från a-kassan efter avslutad utbildning, dock först efter en karenperiod på 90 dagar. Studenten kunde då få ersättning enligt grundbeloppet. Studerandevillkoret avskaffades 1 januari 2007.

Idag finns bara ett sätt att kvalificera sig för a-kassan, det så kallade arbetsvillkoret. För att uppfylla arbetsvillkoret ska en person under de senaste tolv månaderna före arbetslösheten ha arbetat minst 80 timmar i månaden i minst sex månader, alternativt ha arbetat minst 480 timmar fördelade över sex på varandra följande månader. Ingen av de sex månaderna får innehålla färre än 50 arbetade timmar. Om studenter uppfyller arbetsvillkoret innan studierna påbörjas kan studietiden i vissa fall räknas bort, vilket kallas att studierna blir överhoppningsbar tid. Den överhoppningsbara tiden är fem år.

Enligt reglerna ska studierna vara helt avslutade för att en person ska ha rätt till arbetslöshetsersättning vid arbetslöshet. Ersättning lämnas inte vid studieuppehåll där studierna återupptas efter uppehållet. En student kan alltså inte ha studiemedel och a-kassa på samma gång, precis som det inte går att uppbära till exempel föräldrapenning och a-kassa samtidigt.

Problem för studenter

En student som formellt sett är arbetslös under till exempel sommaren har ingen möjlighet att få ut någon ersättning från a-kassan. Det gör att en arbetslös student kommer i kläm mellan olika trygghetssystem. Enligt a-kassan ska studenter under sommaren försörja sig genom studiemedel, vilket inte studiemedelssystemet är uppbyggt för. Trots medlemskap i a-kassan med samma avgift som för de som jobbar, har studenten inte samma rätt att utnyttja försäkringen vid tillfällig arbetslöshet som andra försäkringstagare har.

Den överhoppningsbara tiden på fem år gör att studenter som väljer längre utbildningar eller byter utbildning riskerar att stå utan skydd vid studiernas avslutande trots medlemskap i a-kassan under studietiden. Många studenter studerar redan idag i fem år eller mer. I och med den nya examensordningen med tre års kandidatexamen och två års masterexamen riskerar det att bli fler studenter som inte kan utnyttja den överhoppningsbara tiden för ersättning från a-kassan.

Kravet på att studierna ska vara avslutade gör dessutom att det i vissa fall blir en bedömningsfråga om studierna är avslutade eller inte. Tolkningsproblemen kan till exempel uppstå om den före detta studenten har resttentor kvar.

Studenter som inte har arbetat innan studierna riskerar att helt stå utan försörjning om de inte får arbete direkt efter avslutad utbildning. Försörjningsstöd är den utväg som finns kvar. Istället borde det finnas en möjlighet för studenter att ta del av a-kassan om de blir arbetslösa under en period efter avslutad utbildning. Det är ett typiskt område för en omställningsförsäkring.

Förslag till lösningar

- Inför en möjlighet för studenter att få a-kassa som en omställningsförsäkring efter examen. Det borde införas ett undantag från arbetsvillkoret som gör att studier, vid medlemskap, ger rätt till a-kassa.
- Likställ studenter med andra försäkringstagare hos a-kassan så att de är berättigade till ersättning om de blir arbetslösa under studieuppehåll såsom under sommarmånaderna.
- Den överhoppningsbara tiden ska gälla hela studietiden.

Trygghetsglappen

Problem för studenter

De största problemen för studenter uppstår när de "vanliga" systemen inte är anpassade efter studenters situation. Studenter som får barn hamnar långt under existensminimum under föräldraledigheten. Studenter som blir sjuka har svårt att 30 dagar efter insjuknandet skaffa intyg från första sjukdagen. A-kassa vid arbetslöshet efter studier är en omöjlighet om studietiden övergått 5 år. Glappen mellan de traditionella socialförsäkringssystemen och studiemedelssystemet drabbar studenter, och de kan oftast inte agera annorlunda för att undvika problemen.

De största glappen infinner sig när studier övergår till sommarjobb eller arbete efter examen. Ännu större blir problemen om det vid sommaruppehåll

eller färdiga studier inte finns någon försörjning som tar vid.

Sista studiemedelsutbetalningen på vårterminen ligger ofta lite lägre än det ordinarie studiemedlet, någonstans mellan 3 000 och 5 000 kronor, eftersom det är tänkt att räcka för bara två eller tre veckor fram tills terminen slutar. Sommarjobbade studenter har oftast timanställningar som innebär att den första lönen inte kommer förrän i slutet på juli. Inkomstglappet i större delen av juni och hela juli är ett stort problem för många studenter. Det tvingar många att börja jobba redan i maj för att kunna försörja sig under sommaren. Dock har inte alla möjlighet att kombinera heltidsstudier och arbete. Dessa studenter har det extra svårt att få pengarna att räcka till i juni och juli.

Studenter behöver en anpassad lösning för inkomsten under sommaren och efter examen. När inte försörjning från arbete, sommarkurs eller släkt finns att tillgå krävs det en försäkring riktad till studenter. En stor grupp människor ska inte behöva vara utelämnade till försörjningsstöd för att de väljer högre utbildning istället för arbete.

Förslag till lösningar

- Utred införandet av en frivillig s-kassa, en försäkringslösning liknande arbetslöshetsförsäkringen för studenter. Genom att betala för sitt medlemskap kan studenter vid arbetslöshet under sommaren, och upp till ett halvår efter examen, erhålla ersättning från s-kassan. Samtidigt kan a-kassan fortsätta vara en omställningsförsäkring för de som arbetar.

Sjukförsäkring

Dagens regler

Även studenter kan råka ut för sjukdom eller arbetsskador, och behöver ha tillgång till bra skyddsnät. Studenter kan få sjukersättning enligt två olika principer, beroende på om de har förvärvsarbetat innan studierna eller inte.

En student som har arbetat innan studierna och kvalificerat sig i sjukförsäkringen, det vill säga arbetat upp en så kallad SGI – sjukpenninggrundande inkomst, har med vissa undantag rätt till ersättning enligt samma regler som gäller förvärvsarbetande. Förutsättningen är att Försäkringskassan fastställer en vilande SGI i samband med övergången till studier, samt att studenten studerar med studiemedel. Som regel betalas ingen ersättning ut under studietiden, men när studierna anses avslutade blir den vilande SGI:n gällande och kan då berättiga till ersättning.

Sjukpenninggrundande inkomst - SGI

SGI beräknas utifrån den beräknade årliga arbetsinkomsten. SGI används bland annat för beräkning av sjukpenning och föräldrapenning.

Studenter som har arbetat innan studierna och studerar med studiemedel kan också få en särskild studietids-SGI fastställd under studietiden, som baseras på inkomster vid sidan av studierna eller vid lov. Vid sjukdom kan den som är timanställd få timberäknad sjukpenning de första 14 dagarna. Därefter beräknas ersättningen per kalenderdag.

Studenter som studerar med studiemedel kan få ersättning via en särskild sjukförsäkring kopplad till studiemedelssystemet. I korthet innebär det att studiemedlet fortsätter att betalas ut som vanligt även om studenten är sjuk. Om sjukperioden varar mer än 30 dagar avskrivs lånen för tiden därefter. De första 30 dagarna utgör alltså studenternas karenstid, men räknas inte med i det totala antalet veckor som studenten har nyttjat studiemedel. Försäkringen gäller dock bara vid heltidssjukskrivning och studenten har alltså inte möjlighet till sjukskrivning på deltid. För en period då studenten inte ansökt om studiemedel, till exempel sommaruppehållet, betalas inget studiemedel ut.

Alla studenter är sedan år 2000 försäkrade med en personskadeförsäkring hos Kammarkollegiet. Försäkringen gäller i Sverige och täcker olycksfall och viss sjukdom som inträffar under skoltiden, eller under direkt färd mellan bostaden och studieplatsen. Hit räknas även högskolans datasalar och bibliotek, samt tid för exkursion och praktikarbete. Ersättning lämnas för läkarvård, mediciner, sjukgymnastik, sjukresor, sveda och värk samt för andra utgifter i samband med olyckan. Om studenten har en privat olycksfallsförsäkring tar dock denna över ansvaret. Försäkringen täcker inte överbelastnings- eller förslitningsskador.

Problem för studenter

Att rätten till vilande SGI är knuten till studiemedelssystemet leder till att studenter som arbetat innan studierna "tvingas" att utnyttja sin rätt till studiemedel. Om rätten till studiemedel av någon anledning försvinner, till exempel för att studenten inte tagit tillräckligt med poäng terminen före, så förlorar studenten sin vilande SGI. Samma sak händer om studenten väljer att försörja sig på annat sätt än genom studiemedel, och alltså inte tar ut fullt studiemedel under samtliga veckor den studerar. Detta rimmar mycket illa med det nya studiemedelssystemets ambitioner om att möjliggöra ett flexibelt

användande av studiemedelsveckorna.

Rätten att få studiemedel avskrivna efter 30 dagars sjukdom gäller bara vid heltidssjukskrivning. För att inte gå miste om sin rätt till avskrivning av studiemedlet måste studenten vara säker på att orka studera på heltid. Detta kan leda till att studenten är borta från studierna längre än vad han/hon egentligen behöver. I stället skulle det vara önskvärt att studenten kunde börja studera på deltid för att känna efter hur det går och sedan trappa upp studietakten efterhand. Att studenternas karenstid dessutom är satt till 30 dagar gör att det blir mycket kostsamt för en student att vara sjuk. Även om de 30 dagarna inte räknas med i det totala antalet utnyttjade studiemedelsveckor, blir studenten återbetalningsskyldig för karenspan.

Rätten till ersättning för studenter enligt personskadeförsäkringen är ett steg i rätt riktning, men den gäller enbart om de studerar vid statliga universitet och högskolor i Sverige. Många som studerar vid privata utbildningsanordnare hamnar utanför, liksom studenter som genom utbytesstudier eller på annat sätt studerar utomlands. Den gäller alltså inte för alla studenter. Inte heller gäller den för alla skador som studenten kan dra på sig under studietiden, eftersom överbelastnings- och förslitningsskador inte täcks. Många studenter läser stillasittande vid studieplatser med bristande ergonomi och löper därför risken att få just sådana skador.

Förslag till lösningar

- Gör studiemedlet sjukpenninggrundande och beräkna det på ett sådant sätt att det motsvarar fullt studiemedel. En sådan lösning skulle innebära att även studenter utan en vilande SGI skulle ha rätt till sjukpenning vid halvtids- och deltidssjukskrivning. Dessutom skulle det leda till att karenstiden på 30 dagar kan tas bort.
- Knyt rätten till vilande SGI till studierna, inte till studiemedlet. Då kommer studenter som väljer att finansiera sina studier på annat vis än genom studiemedel inte straffas för detta, eller förlora sin inarbetade SGI för att de har valt att studera utan studiemedel under en kort period.
- Sänk karenstiden vid sjukdom; 30 dagar är orimligt lång tid och det är en stor skillnad jämfört med vanliga arbetstagare som bara har en karensdag.
- Inför en möjlighet för studenter att återgå till studierna stegvis genom att tillåta avskrivning av en del av studielånet vid deltidsstudier och deltidssjukskrivning. Detta skulle stimulera studenter till att så snart som möjligt ta sig tillbaka till studierna.
- Låt överbelastnings- och förslitningsskador orsakade av en otillfredsställande studiemiljö för studenter täckas av Kammarkollegiets personskadeförsäkring.

Ahmed planerar att ta en examen i statsvetenskap. Eftersom han har arbetat innan studierna har han rätt till så kallad vilande SGI. Efter två år med studiemedel bestämmer sig Ahmed för att läsa en termin utan studiemedel. Han har pengar sparade efter ett välbetalt sommarjobb och vill gärna spara sina terminer med studiemedel för att vara säker på att kunna läsa alla kurser. Mitt i terminen får Ahmed ett svårartat virus som gör att han måste vara sjukskriven i över en månad. Han vänder sig därför till Försäkringskassan för att få ut sin inarbetade sjukersättning.

Nu visar det sig att då Ahmed har studerat en månad utan studiemedel har hans vilande SGI strukits och han har förlorat sin rätt till inkomstbaserad sjukersättning. Han är därför hänvisad till det särskilda studentsjukskrivningssystemet med mycket sämre villkor. Och allt detta bara för att Ahmed vill spara en termins studiemedel. Ska det vara så?

Pensionsregler

Dagens regler

Att studera påverkar studenten både kortsiktigt och långsiktigt. I det långa perspektivet måste hänsyn tas till pensionsreglerna. Dagens pensionssystem bygger på livsinkomstprincipen. Alla förvärvsinkomster från 16 års ålder läggs till grund för pensionen. Detta innebär att bortfall av inkomster under studietiden kan bli kännbara i framtiden. För att kompensera studenterna är 138 procent av studiebidraget pensionsgrundande.¹⁸ Av detta ger sedan 18,5 procent pensionsrätt.¹⁹ Det innebär att för en student som uppbär fullt studiebidrag under 40 veckor, och inte förvärvsarbetar, blir pensionsrätten knappt 7000 kronor om året.

För att pensionsrätterna för studier ska kunna räknas med i en framtida pension ska studenten ha minst fem år med inkomster från arbete innan den fyller 70 år. Inkomsterna ska motsvara minst två inkomstbasbelopp.

18 <http://www.pensionsmyndigheten.se/StudierGerRattTillPension.html>

19 Pensionsrätt är belopp som varje år sätts av till din allmänna pension.

Problem för studenter

Det vi gör idag påverkar oss i resten av våra liv. Ett sent inträde på arbetsmarknaden leder till en lägre pension. Beräkningar visar att en privatanställd tjänsteman som börjar jobba vid 30 års ålder istället för vid 25 år kan förlora så mycket som 30 till 40 procent av sin tjänstepension om alla andra faktorer som påverkar är lika²⁰. I många fall lönar det sig dåligt ekonomiskt att studera i Sverige. Det gäller studenter som läser till exempel sjuksköterske-, socionom- och lärarutbildningen, där lönerna efter examen är relativt låga. Pensionssystemet förstärker denna effekt då studietiden ger ett mycket lågt tillskott till den framtida pensionen. Den som arbetar i stället för att studera arbetar ihop en avsevärt högre pension under samma tid. I och med att det finns en stark kvinnodominans på de här utbildningarna innebär det att det främst är kvinnor som drabbas negativt, vilket också förstärker ett redan existerande jämställdhetsproblem. De studenter som inte tar studiemedel från CSN blir helt utan pensionsrätt för sina studier.

Förslag till lösningar

- Den pensionsgrundande inkomsten för studenter bör baseras på en schablon för heltidsstudier som till storlek motsvarar hela studiemedlet. På det sättet höjs både den pensionsgrundande delen samt omfattas alla studenter som studerar på heltid, oavsett om de tar studiemedel eller inte.

Föräldraförsäkringen

Dagens regler

Föräldraförsäkringen består av föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning och havandeskapspenning. När ett barn föds kan föräldrapenning utgå under högst 480 dagar och det finns tre olika ersättningsnivåer; grundnivå, sjukpenningnivå och en lägsta nivå. Grundnivån är oftast densamma som lägstanivån, och är 180 kronor per dag före skatt, medan sjukpenningnivån beror på tidigare inkomster. Taket för sjukpenningnivån ligger i föräldraförsäkringen på tio prisbasbelopp.

Ersättningen för studenter beror på om de har kvalificerat sig för SGI²¹. En så kallad vilande SGI innebär att studenten kan få föräldrapenning baserad på inkomst som denne har haft innan studierna påbörjades. Dock är det ett krav att studiemedel uppbärs under hela studietiden, annars förlorar studenten sin

20 Adolphson mfl, Den pensionslösa generationen, Alecta

21 Se förklaring till SGI på sidan 22

vilande SGI. Om en student har arbetat under studietiden kan en studietids-SGI fastställas. De studenter som inte har någon rätt till SGI får ersättning enligt grundnivån. Denna nivå är lika för alla, oavsett om det finns en intjänad SGI eller inte.

Studenter med barn kan också söka ett barntillägg till studiemedlet. Bidraget är generellt och lämnas till alla som uppbär studiemedel och har vårdnaden om barn upp till 18 år. Om båda vårdnadshavarna studerar får de dela på tilläggsbidraget. Storleken på bidraget bestäms i förhållande till studiernas omfattning och antal barn den sökande har.

Normalt är det endast möjligt att erhålla föräldrapenning vid deltidstudier eller vid studieuppehåll. Tillfällig föräldrapenning kan betalas ut vid vård av sjukt barn, eller vid tillfällig sjukdom hos barnets ordinarie vårdare, fram tills barnet fyller tolv år. Ersättningen uppgår till 80 procent av intjänad SGI. För studenter finns i princip ingen rätt till tillfällig föräldrapenning, förutom då den studerande har upparbetad studietids-SGI. Vilande SGI kan aktiveras, men först om studierna har avbrutits eller slutförts. Den studerande kan under vissa förutsättningar behålla studiemedlen vid vård av barn i upp till 18 veckor per år och barn, men lånen för denna tid skrivs inte av.

En blivande mamma kan vid en påfrestande graviditet dra ned på sin arbetstid i utbyte mot havandeskapspenning om arbetet är fysiskt påfrestande. Studier ses generellt inte som en sådan påfrestande sysselsättning. Enda möjligheten för en studerande gravid kvinna är således att bli sjukskriven, med de problem detta för med sig (se avsnittet om sjukförsäkring).

Problem för studenter

Reglerna för att kvalificera sig till SGI och kravet på att uppbära studiemedel ställer till problem för studenter med barn. En person som tidigare arbetat och tjänat ihop till en SGI kommer omedelbart att bli av med sin vilande SGI om studenten pluggar en enda vecka utan studiemedel från CSN. Den som inte tar studiemedel under hela studietiden står alltså utan skydd från och med första dagen utan studiemedel. De som försöker klara sig utan att ta bidrag och lån – och därigenom sparar pengar åt både sig själva och staten – straffas genom en sänkt föräldrapenning om de skaffar barn.

Trots att grundbeloppet i föräldraförsäkringen har höjts under de senaste åren är det fortfarande mycket lågt. Detta gör att två uttalat viktiga politiska målsättningar hamnar i konflikt; att fler ska studera samt att barnafödandet ska öka.

I valet mellan vem som ska vara föräldraledig väger ekonomin in som en tung faktor. Till detta kommer att majoriteten av studenter med barn är

kvinnor. Med ett studiemedel som ligger under fattigdomsgränsen är det en ekonomisk omöjlighet att dela på föräldraskapet. Hur ska vi nå en bättre jämlikhet, om studenter får tydliga signaler att det är mamman som tar hand om barnen och den andra föräldern som gör karriär?

Förslag till lösningar

- Ta bort reglerna om att studenter måste uppbära studiemedel under samtliga poäng för att behålla sin SGI. Den ekonomiska tryggheten och möjligheten att skaffa barn ska gälla alla studenter.
- Höj grundbeloppet i föräldraförsäkringen så att studenter har råd att bilda familj medan de studerar.

Kapitel 3

Studiemedelssystemet

Ett väl fungerande studiemedelssystem är en förutsättning för att alla ska ha likvärdiga möjligheter att söka sig till högre studier. Men dagens studiemedelssystem innehåller stora brister för studenterna. Bristerna beskrivs i detta kapitel.

Studiemedelsadministrationen

Hur studiemedelsadministrationen fungerar är en viktig del i studiemedelssystemet. Idag är det Centrala studiestödsnämnden (CSN) som administrerar både studiebidrag och studielån. Det är viktigt att studenterna ska kunna ha ekonomisk möjlighet och säkerhet till högre studier. Det förs ibland diskussioner om alternativ till den statliga administration som CSN står för, bland annat i relation till systemet i Finland, där privata banker har hand om studielånen.

Oavsett system så måste det vara rättssäkert, stabilt och ge en rimlig räntekostnad för låntagarna. CSN har tidigare fått mycket kritik för långsamma handläggningstider och stor byråkrati. Idag är detta inte längre ett problem. Skillnaden mellan en bank och CSN är att banken måste göra en vinst på varje student de lånar ut pengar till. Ett system med statlig bidragshantering och privat lånehantering riskerar att skapa en minst lika stor, om inte större, byråkrati som idag.

Risken finns också att vissa studentgrupper missgynnas. En utbildning som sannolikt innebär låg ingångslön och dålig löneutveckling skulle kunna bli kostsammare för studenten på grund av högre ränta på studielånen, då banken får högre risk på sin utlåning och vill kompensera detta. Frågan är vilka effekter det får på bredden i utbildningssektorn om de utbildningar som redan idag är lågavlönade, men viktiga, därtill ska ha högre kostnader. En förändring av nuvarande system bör inte ske om det inte är absolut klarlagt att det inte får negativa konsekvenser för studenterna.

Totalbeloppet

Dagens regler

En heltidsstudent som tar ut fullt studiebidrag och studielån kan idag få totalt 8 810 kronor i månaden under en ordinarie studiemånad (andra halvåret 2010)²². För den som studerar på heltid ges bidrag för 40 veckor per år.

Problem för studenter

En student förväntas kunna leva på mindre än 9 000 kronor per månad vilket är mindre än fattigdomsgränsen i Sverige som enligt regeringen år 2010 ligger på 9 535 kronor²³. Denna summa ska räcka till bostad, mat, kurslitteratur, kläder och alla andra nödvändiga kostnader.

Undersökning efter undersökning visar att studiemedlet inte räcker. Swedbanks institut för privatekonomi beräknar årligen kostnaderna för en student i ett enpersonshushåll. För år 2010 visar typbudgeten att studenten har 160 kronor kvar att leva på när alla nödvändiga utgifter är betalda. Dessa siffror är dock i överkant då budgeten inte innehåller exempelvis kostnad för kollektivtrafik, vilket många studenter är tvungna att betala. Dessutom utgår budgeten från att studenten får 800 kronor i bostadsbidrag per månad, trots att endast 15 procent av studenterna har bostadsbidrag.²⁴ Att som student hitta en bostad som kostar 3 000 kronor per månad är ofta omöjligt, speciellt i storstäder där konkurrensen om varje bostad ofta är mycket hård. Nyproducerade studentbostäder, avsedda för en person, har en månadskostnad på mellan 3 000 och 5 500 kronor²⁵. Hyran varierar mellan studieorter och är generellt sett högre i storstäder, både för studentlägenheter och på vanliga hyresrätter.

22 CSN betalar ut studiemedel per fyra veckor, en gång i månaden, vilket är den summa studenter upplever som sin månadsinkomst. Denna siffra är 8 140 kronor. Vi har räknat ut siffran 8 810 kronor så här: $8\,140 / 4 \text{ (veckor)} * 4,33 \text{ (genomsnittet veckor per månad, eller } 52/12) = 8\,811,5$. Det har vi avrundat till 8 810. Utbetalningarna från CSN per månad varierar i storlek oftast i början och slutet av terminen, beroende på hur många veckor studiemedlet då betalas ut för. Vanligen lite fler veckor på första utbetalningen, och färre veckor på sista utbetalningen.

23 Finansdepartementet, Budgetproposition för 2010, 2009

24 SCB, Högskolestuderandes levnadsvillkor, 2007

25 SSSB, 2008

Tabell 2. Hur mycket en ensamstående student med fullt studiemedel har kvar efter nödvändiga utgifter 1989 och 2010 i fast penningvärde

	1989	2010	Förändring i kr
Inkomster			
Studielån	5 970	5 444	- 526
Studiebidrag	2 490	2 696	206
Bostadsbidrag	0	800	800
Summa inkomster månad	8 460	8 940	480
Utgifter			
Bostad	1 560	3 000	1 340
Mat (inkl kår lunch)	2 840	2 900	60
Kläder	690	560	- 130
Hygien, hälsovård, sport	320	670	350
Terminsavgift	100	70	- 30
Studielitteratur och material	900	660	- 240
Övrigt nödvändigt	800	920	120
Summa utgifter kr/mån	7 210	8 780	1 570
Kvar till nöjen, hobby	1 250	160	- 1 090

Källa: Institutet för Privatekonomi hos Swedbank

Extraarbete

En konsekvens av nivån på studiemedlet är att många studenter upplever sig tvingade att arbeta extra vid sidan av studierna för att få ekonomin att gå ihop varje månad. Flera rapporter från de senaste åren ger en bild av att nästan varannan student arbetar extra vid sidan av studierna²⁶, trots att studenterna förväntas studera på heltid. Det framgår även att 52,7 procent får ekonomisk hjälp av förälder eller någon annan närstående²⁷. Självklart är det inte alla studenter som kan få denna hjälp, vilket riskerar att leda till att högre utbildning blir en klassfråga då inte alla har möjlighet att bedriva heltidsstudier.

Att ha ett arbete vid sidan av sina studier är självklart oftast positivt. Det ger viktiga erfarenheter och ett kontaktnät som underlättar etableringen på arbetsmarknaden efter avslutade studier. Men undersökningar visar att extrajobbet för många är ett nödvändigt ont. SCB:s rapport från 2007 visar att tre av tio anser att extraarbetet påverkar studierna negativt. Den visar även att 80 procent av heltidsstudenterna studerar 20 timmar eller mindre i veckan.²⁸

26 SCB, Högskolestuderandes levnadsvillkor, 2007

27 SCB, Högskolestuderandes levnadsvillkor, 2007

28 SCB, Högskolestuderandes levnadsvillkor, 2007

Indexering av studiemedlet

Institutet för Privatekonomi hos Swedbank har konstaterat att studenternas standard har sänkts kraftigt mellan år 1989 och 2010. I fast penningvärde har studenternas köpkraft försämrats med över 1000 kronor per månad. En viktig förklaring till detta är de stigande boendekostnaderna under de senaste åren.

Studiemedlet skrivs varje år upp med konsumentprisindex (KPI), det vill säga i takt med inflationen. Vid en jämförelse mellan år 1990 och 2005 har konsumentpriserna stigit med 35 procent, enligt SCB. Under samma period har boendekostnaderna stigit med hela 55 procent. Studenterna drabbas extra hårt av denna förändring eftersom boendekostnaderna relativt sett tar upp en större del av det ekonomiska utrymmet för en student jämfört med en förvärvsarbetande. Därtill kommer att KPI baseras på en genomsnittlig kostnadsutveckling och inte speglar den konkreta kostnadsutvecklingen för till exempel studenter. Detta har tillsammans med boendekostnadernas ökning lett till att studenterna idag har en mindre disponibel inkomst efter att boendekostnaderna är betalda än vad de hade 1965²⁹.

Studenters ekonomi i relation till förvärvsarbete

Idag är mer än var tredje student att betrakta som fattig³⁰, jämfört med var sjunde student 1991, enligt Socialstyrelsen. Socialstyrelsens fattigdomsdefinition motsvarar ungefär riksnormen för när man har rätt till socialbidrag. Med tanke på det totala antalet studenter i landet finns det uppskattningsvis cirka 100 000 studenter i Sverige som hamnar under Socialstyrelsens fattigdoms-streck. Detta påverkar även studieresultat då hälften av studenterna avstår från att köpa kurslitteratur³¹ och var fjärde student har övervägt att hoppa av sina studier på grund av ekonomiska svårigheter³².

Jämfört med de förvärvsarbetande har studenterna förlorat stort i ekonomisk utveckling under de senaste åren. Sedan början av 1990-talet fram till år 2009 har studenternas inkomstutveckling i form av studiemedel varit oförändrad eller svagt negativ beroende på från vilket år man börjar räkna. Förvärvsarbetande har samtidigt fått reella löneökningar på cirka 50 procent enligt SCB:s lönestatistik³³.

29 SCB, Högskolestuderandes levnadsvillkor, 2007

30 Socialstyrelsen, Social rapport 2010

31 Socialstyrelsen, Social rapport 2006

32 SCB, Högskolestuderandes levnadsvillkor, 2007

33 SCB, lönestatistik

Hur har det kunnat bli så här när alla är överens om att det ska vara möjligt att leva på studiemedel och att studenter inte ska tvingas att arbeta vid sidan av studierna för att ha råd att studera? Regering och riksdag tycks inte ta någon hänsyn till verkligheten och de faktiska kostnaderna när studiemedelsbeloppet fastställs. Det finns idag inga schablonberäkningar från statens sida på vad studiemedlet förväntas räcka till. Det totalbelopp som valts förefaller snarast taget ur luften. Den höjning av studiemedlen på 430 kronor som genomfördes 1 januari 2010 är ett litet steg i rätt riktning, men det är inte alls tillräckligt för att ge studenterna en dräglig ekonomisk situation. Att dessutom 90 procent av höjningen var en höjning av studielånet och bidragsdelen höjdes med endast 40 kronor per månad, bidrar till att öka skuldbördan för studenter och göra det mindre lönsamt att studera. Regeringen har aviserat en höjning av studielånet med 500 kronor den 1 juni 2011, som även den kommer att öka studenternas skuldbörda, även om tillskottet i studiemedlet är välkommet.

Förslag till lösningar

- Höj studiemedelsbeloppet med ytterligare 500 kr utöver den aviserade höjningen i juni 2011. Höjningen ska ske enbart i bidragsdelen. Målet ska vara att studiemedlet inte ska ligga under fattigdomsgränsen.
- Knyt studiemedlet till inkomstbasbeloppet istället för prisbasbeloppet. Studenter ska inte behöva acceptera att deras inkomst minskar från ett år till ett annat i en ekonomisk kris som den vi nyss sett.
- Gör studiemedlet till hälften bidrag och hälften lån. Staten och individen bör dela lika på ansvaret för studiefinansieringen.

Fribeloppet

Dagens regler

Studiemedlen är behovsprövade. Det innebär att om studentens inkomst överstiger det så kallade fribeloppet så reduceras studiemedlen. Den 1 januari 2011 höjs fribeloppet för den som studerar på heltid till 136 000 kronor per år.

Problem för studenter

Många studenter måste arbeta extra för att överhuvudtaget få studie-ekonomi att gå ihop. Den övre gräns som fribeloppet utgör innebär en klar begränsning för den totala inkomsten. Under sommarmånaderna ska studenterna lösa ekonomin på annat sätt än genom studiemedel. Trots detta räknas periodens inkomster in i studiemedelssystemets tak. En student som tar ett arbete under sommaren för att klara hyran och livet i övrigt, kan tvingas betala tillbaka höstens studiemedel, trots att de intjänade pengarna kanske redan är slut.

Förslag till lösningar

- Ta bort fribeloppet för sommarmånaderna. Det finns ingen logik i att omfattas av fribeloppsreglerna under sommarledigheten när inga bidrag eller lån beviljas.
- Låt fribeloppet bara påverka studiebidraget. Det kan tyckas principiellt rätt att en person som har en förvärvsinkomst över en viss gräns inte ska ha rätt att få bidrag från staten. Däremot bör en student, precis som en arbetstagar, ha rätt att ta lån, även under sin studietid.

Dispens för förlängt studiemedel

Dagens regler

För heltidsstudier på högskoleutbildningar och andra eftergymnasiala utbildningar ges studiemedel i högst 240 veckor, det vill säga 12 terminer. Endast vid synnerliga skäl kan studiemedel ges för ytterligare veckor, exempelvis om den studiemedelsberättigade har en funktionsnedsättning som gör att studierna tar längre tid. Riktlinjerna är mycket strikta och det är bara ett fåtal som kan komma ifråga för dispens på den enda grunden synnerliga skäl. Personer över 40 år kan emellertid få dispens enligt de gamla, mer generösa bestämmelserna som gällde före 2001. Då gavs dispens till studenter som hade särskilda skäl, som till exempel att ny utbildning eller en vidareutbildning behövdes av arbetsmarknadsskäl.

Samtidigt som reglerna har blivit mycket hårdare har utbildningarna i högskolan i den nya examensordningen i många fall blivit längre, vilket betyder att fler studenter riskerar göra slut på sina studiemedel och söka dispens. Vi har ett utbildningssystem med allt längre utbildningar och ett studiemedelssystem som kräver att vi klarar utbildningarna på kortare tid.

Problem för studenter

Det finns litet eller inget utrymme för felval eller en extrakurs för att bredda studierna eftersom dagens dispensregler är så hårda. Dispensreglerna kan medföra att en student i onödan tvingas att avsluta sin utbildning i förtid, även om det bara återstår någon enstaka termin till examen. Detta förlorar såväl individen som samhället på.

Situationen kan upplevas som mycket stressande för många studenter. I kombination med CSN:s regler om indraget studiemedel om studierna misslyckas, blir dispensreglerna en ytterligare sten på bördan.

Problemen har ökat i omfattning under de senaste åren. Utbildningarna blir allt längre, speciellt som Sverige nu genom Bologna-processen anpassar systemen till en europeisk examensordning. För att ta ut en masterexamen krävs fem års studier, mot tidigare fyra år för en magister. Ett annat exempel är civilingenjörsutbildningen, som har förlängts från fyra och ett halvt till fem år. Studenternas marginaler blir därmed allt mindre, samtidigt som den svåra arbetsmarknaden ofta kräver breda kunskaper från flera vetenskapsområden. I samma veva som studenten ska vara flexibel för arbetsmarknadens nycker vill makthavarna att en utbildning ska gå så snabbt som möjligt. Detta går helt enkelt inte ihop.

Förslag till lösningar

- Återinför möjligheten att ge dispens för särskilda skäl. Dagens regler är mycket oflexibla och kan drabba studenten hårt om den väljer fel utbildning eller väljer att bredda sin kompetens. Hittills har riksdagen återinfört dispensmöjligheten för studenter över 40, men det finns ingen anledning att behandla studenter i olika åldrar olika i den här frågan.

Rätten att misslyckas

Möjligheterna för en student att misslyckas med sin kurs eller att ändra studieinriktning har under den senaste regeringens tid inskränkts avsevärt, genom att möjligheterna för att få studiemedel stramats åt. Detta gäller inte bara reglerna för att få dispens för förlängt studiemedel. Även reglerna för utbetalning av ordinarie studiemedel har skärpts.

Dagens regler

Genom studiestödspropositionen³⁴ har regeringen infört strängare regler för studiestödsutbetalningar från och med 1 juli 2010. De nya reglerna innebär att den studerande måste ha studerat i normal takt för att kunna få utbetalt studiemedel. Med normal takt menas minst 62,5 procent av heltid eller 37 högskolepoäng under det första året med studiemedel och 75 procent eller 45 högskolepoäng per efterföljande år. Detta är en betydlig åtstramning jämfört med systemet som gällde fram till 1 juli 2010, då studiemedel beviljades om det kunde anses sannolikt att studierna skulle fullföljas i normal takt. CSN:s prövning av studieresultaten tog då hänsyn till förhållanden av personlig natur som kunde antas ha inverkat på studieresultaten, så som del- eller heltidsengagemang i studentkår eller studentfackligt arbete, byte av utbildning på grund av felval, nystart eller omstart, eller om studenten hamnade på efterkälken med uppsatsskrivandet på C- eller D-nivå. Dagens stramare regler innebär att endast i några få fall kan undantag göras från regeln om normal takt, till exempel om studiemedelstagaren drabbas av sjukdom, dödsfall i familjen eller vid allvarliga brister hos utbildningsanordnaren.

Vidare ges CSN genom studiestödspropositionen rätten att besluta att studiestödet ska hållas inne eller lämnas med ett lägre belopp om myndigheten tror att en persons rätt till studiestöd har upphört eller att studietakten kommer att minska. Detta är oroväckande med tanke på att studenter utan förvarning kan bli av med sin inkomst.

Problem för studenter

Rätten att misslyckas finns inte för studenter i dag. Det finns alldeles för lite utrymme att bli efter i sina studier, trots att det finns legitima orsaker. Studenter som i dag väljer ett för tidskrävande ämne för sin uppsats, inser att de valt fel utbildning, ändrar studieinriktning eller inte klarar av alla sina poäng

34 Studiestödspropositionen *Rättvist och effektivt - förändringar i studiestödssystemet* (Prop. 2009/10:141) är en proposition som bygger på Studiesociala kommitténs utredning *Stärkt stöd för studier - tryggt, enkelt och flexibelt* (SOU: 2009:28).

därför att de använder för stora delar av sin tid på studierelaterat kårarbete, straffas för detta.

Genomströmningen i den högre utbildningen har prioriterats så hårt att aspekter som individens självförverkligande, livslångt lärande och breddad rekrytering har gått i glömska. Medan regeringen lovordar studentinflytandets avgörande roll för studiekvaliteten och höjer fribeloppet så att studenterna ska kunna arbeta vid sidan av studierna, stramar de åt studiemedelsreglerna så att de som engagerar sig studentfackligt eller arbetar mycket vid sidan av får problem för att de inte klarar kraven för studiemedel. Dessa regler sätter ytterligare press på studenterna och avskräcker från studentfackligt arbete och kritisk reflektion kring den egna utbildningen. Resultatet blir att studiekvaliteten blir sämre och att fler hamnar i yrken där de inte trivs.

Förslag till lösningar

- Återinför bestämmelserna om att studiemedel kan lämnas om det kan anses sannolikt att studenten kommer att slutföra sina studier inom normal tid.
- De studenter som utreds för ett eventuellt tillfälligt indraget studiemedel ska notifieras om detta då utredning påbörjas så att de kan säkerställa försörjning om så sker.

Katarina läser till civilingenjör och har läst med studiemedel i totalt 80 veckor, det vill säga två år. Det motsvarar 120 högskolepoäng (hp). Under de första 40 heltidsveckorna klarade hon 40 hp. Därmed uppfyllde hon kravet på 62,5 procent och studieresultatet var tillräckliga för att få nya studiemedel. Det andra året var Katarina engagerad som kampanjansvarig på studentkåren, vilket tog mycket tid och gav henne många nyttiga erfarenheter. Ändå klarade Katarina 40 hp även det året. Men eftersom kravet nu var 75 procent hade hon inte tillräckliga studieresultat. Katarina kan därför inte få studiemedel påföljande termin. Är det rätt, med tanke på den arbetserfarenhet hon tillägnat sig och det hon har utträttat för sina medstudenter?

Återbetalning

Dagens regler

För de studenter som har lån tagna efter 30 juni 2001 är återbetalningsreglerna strängare jämfört med tidigare lånevillkor. Syftet med ändringarna från statsmakternas sida var att forma ett återbetalningssystem som på lång sikt var stabilare än de tidigare systemen. Det principiella målet med de nyare villkoren var att alla skulle hinna betala tillbaka sina lån.

De nyare lånen är annuitetslån som löper med ränta från och med utbetalningstillfället och återbetalningstiden är som längst 25 år. Den årliga återbetalningen baseras på skuldens storlek, räntan för året och det antal år som återbetalningen beräknas pågå samt ett uppräkningsstal på 2 procent. När en student inte längre är registrerad på en kurs eller utbildning börjar återbetalningen att gälla. Under hela studietiden finns möjlighet till dispens under en termin, vilken kan tas ut under eller i slutet av studierna.

Från och med 1 juli 2010 får CSN säga upp studielån till omedelbar betalning när låntagaren har fått två påminnelser och ett kravbrev och trots det inte har betalat förfallna årsbelopp eller avgifter. Det innebär att hela skulden måste betalas på en gång.

Problem för studenter

I det nyare återbetalningssystemet baseras återbetalningen på lånets storlek och inte på inkomst. Exempelvis kan den som lever på försörjningsstöd bli skyldig att betala av sitt lån med detta. Resultatet blir att låginkomsttagare med långa utbildningar bakom sig tvingas betala tillbaka en större andel av sin inkomst jämfört med vad höginkomsttagare med medellång utbildning får betala. Ur ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv är detta mycket orättvist, eftersom det enligt statistiken är flest kvinnor och invandrare som återfinns i den första gruppen.

Regeringen har sagt sig vilja öka både jämställdheten och jämlikheten mellan olika grupper på arbetsmarknaden. Dessutom har arbetet för den breddade rekryteringen till högskolan blivit större under senare år. Tyvärr stämmer inte regeringens visioner med verkligheten i studiemedelssystemets återbetalningsregler.

Många studenter känner inte till att de har rätt att kräva nedsättning av återbetalningskraven till en nivå som motsvarar högst fem procent av deras förväntade inkomst. Detta, tillsammans med övriga förändringar i det nya studiemedelssystemet, kan vara en av förklaringarna till att allt fler studenter hamnar hos kronofogden med obetalda studieskulder.

Förslag till lösningar

- Ändra återbetalningsreglerna så att storleken på återbetalningen fortsättningsvis baseras på inkomsten. Detta skulle skapa ett mer rättvist system för alla, oavsett utbildning och inkomst.
- Inför en längre period mellan studieavslut och påbörjande av återbetalning.

Studiemedel som helårsförsörjning

Dagens regler

Studiemedel betalas ut för de veckor då studier bedrivs. Däremot finns det få möjligheter att leva på studiemedlet under sommarmånaderna, när studierna tillfälligt upphör. Enda sättet att försörja sig med studiemedel under sommaren är att läsa en sommarkurs.

Problem för studenter

Det är långt ifrån alla studenter som får ett sommarjobb eller på ett sommarjobb tjänar så att lönen täcker studentens kostnader, särskilt eftersom de flesta sommarjobb som finns är vikariat och baserade på timlön. Detta leder ofta till att en student varken får semester under sina studieår eller en ekonomisk avlastning under sommarmånaderna.

Studiemedlet ger ingen helårsförsörjning för den som inte också läser på sommaren. Eftersom lärosätenas sommarkursutbud huvudsakligen består av specialkurser som sällan kan ingå i en examen är studenterna i praktiken hänvisade till att hitta försörjning på annat sätt. Det är också viktigt att studenterna inte "luras" att läsa mindre relevanta kurser under sommaren bara för att försörja sig eftersom detta innebär färre veckor med studiemedel för resten av studierna. Skulle inget annat alternativ finnas kan en student naturligtvis söka försörjningsstöd, men kraven för att studenter ska få det under sommaren är ofta mycket hårda, vilket beskrevs i kapitel 2.

Förslag till lösningar

- Utbudet av sommarkurser borde anpassas så att de studenter som önskar kan få avklara sina studier i snabbare takt och samtidigt slippa stå utan försörjning under sommarmånaderna. Studenter bör även ha möjlighet till relevant praktik under sommarmånaderna, med studiemedel, som en del av sin utbildning.

Kapitel 4

Doktorandernas situation

Problem som hör ihop med trygghetssystemen och studiefinansieringen drabbar också i hög grad doktorander (studerande på forskarnivån). Det här kapitlet ägnas åt doktorandernas ekonomiska situation.

Dagens regler

Lagstiftningen ställer idag krav på att doktorander endast ska antas om finansieringen av doktoranden bedöms som säker. De tre vanligaste finansieringsformerna för doktorander är; anställning som doktorand, utbildningsbidrag, och stipendium. Doktorander som uppbär utbildningsbidrag eller stipendier är inte anställda, vilket på flera sätt försämrar deras ekonomiska trygghet. Ironiskt nog berättigar dock utbildningsbidrag till jobbskatteavdrag, så regeringens syn på finansieringsformen är tudelad. Emellertid förekommer också en rad andra finansieringsformer såsom tjänst i högskola, anställning utanför högskolesektorn, annan extern finansiering, och i vissa fall till och med studiemedel.

Generellt sett är finansieringsformer som innebär kollektivavtalsbunden anställning ofta tryggare. De innebär dock i praktiken mindre garanterad tid att ägna sig helhjärtat åt sina forskarstudier, jämfört med en doktorandtjänst. Finansieringsformer utan anställning, som utbildningsbidrag och stipendium, innebär generellt sett sämre ekonomisk ersättning, men framförallt en exkludering från de gängse trygghetssystemen på arbetsmarknaden.

Utbildningsbidrag får en doktorand ha som längst under en tidsperiod motsvarande två år och fem månader. Utbildningsbidraget ska övergå i doktorandtjänst senast när två år av nettostudietiden återstår. Det är vanligt att doktorander med utbildningsbidrag även innehar en assistenttjänst, som kan ha upp till 40 procent aktivitetsgrad, så länge den totala aktivitetsgraden inte överstiger 120 procent. Assistenttjänstens heltidslön ska motsvara minst doktorandtjänst.

Assistenttjänsten liknar till sitt innehåll doktorandtjänstens institutions-tjänstgöring som exempelvis kan innebära undervisning, övningsledning, laborationer, eller skötsel av institutionens datorer eller laboratorier. Assistenttjänsten är en riktig tjänst, men bidrar marginellt till doktorandens tillgång till försäkringssystemen då månadslönen inte blir så hög.

Enligt Högskolöverket har drygt 10 procent av Sveriges samtliga doktorander stipendium som finansiering. Den som forskar och har stipendium som huvudsaklig försörjningskälla saknar rätt till ersättning vid sjukskrivning och förlorar dessutom sin eventuella upparbetade SGI helt och hållet, eftersom stipendiefinansierade forskarstudier normalt sett inte får räknas som överhoppningsbar tid. Studiemedel och utbildningsbidrag räknas däremot alltid som överhoppningsbar tid. För ersättning från a-kassan är däremot stipendiefinansierade doktorandstudier överhoppningsbar tid. Stipendier är inte pensionsgrundande. Blir du förälder har du endast rätt till grundersättningen i föräldraförsäkringen och det finns inga garantier för att din finansiering förlängs med motsvarande tid med stipendium eller utbildningsbidrag. Utbildningsbidraget är endast pensionsgrundande till den allmänna pensionen, dvs. ingen tjänstepension. Utbildningsbidragets nivå är betydligt lägre än doktorandtjänsternas lönenivåer, så pensionsinbetalningarna blir inte så höga. Rätt till ersättning vid sjukdom är inte garanterad, men tillåten, för doktorander finansierade med utbildningsbidrag.

Forskarutbildningen är fyraårig. Ofta uppstår förseningar som gör att doktoranden behöver finansiering ytterligare en kort tid för att färdigställa avhandlingen. Denna finansiering är inte garanterad och doktoranden hamnar ofta i arbetslöshet. Rör det sig om mer än marginella förändringar i avhandlingen kräver a-kassan att doktoranden skriftligen intygar att forskarutbildningen avbryts för att ersättning ska kunna ges.

Som anställd i staten i mer än tre år och ansluten till en arbetslöshetskassa ges rätt till stöd från Trygghetsstiftelsen, vilket, förutom personlig coachning och matchning, innebär högre arbetslöshetsersättning än normalt. Då många doktorander har utbildningsbidrag i två år och doktorandtjänst två år, faller denna grupp utanför möjligheten till stöd från Trygghetsstiftelsen.

Problem för doktorander

Den som finansierar sin forskarutbildning med stipendier hamnar helt utanför de ekonomiska trygghetssystemen. Doktorander med stipendium som finansieringsform måste helt förlita sig på stipendiegivarens goda vilja för att få drägliga villkor vid föräldraledighet eller sjukdom.

Om doktorandens finansiering tar slut då det återstår några månaders arbete innan avhandlingen är färdig ställs doktoranden på bar backe. För att få arbetslöshetsersättning tvingas doktoranden intyga att hon eller han har avbrutit sin forskarutbildning. Det innebär att även om nya pengar tillkommer så kan utbildningen inte slutföras vid ett senare tillfälle. Risken är stor att många doktorander då helt ger upp arbetet med avhandlingen och aldrig blir klara.

Förslag till lösningar

- Öka resurserna till forskarutbildningen och avskaffa utbildningsbidrag och stipendier som finansieringsformer. Då kan doktorander ges doktorandanställning under hela forskarutbildningen, vilket garanterar tillgång till de ekonomiska trygghetssystemen.
- Sänk kravet så att det räcker att doktoranden avaktiverar sig från utbildningen på forskarnivå för att det ska vara möjligt att få a-kassa. På så sätt finns det en möjlighet att återgå till arbetet med avhandlingen.
- Låt utbildningen på forskarnivå som finansieras med stipendium betraktas som överhoppningsbar tid, så att inte en tidigare upparbetad SGI går förlorad.

Skuggdoktorander

Dagens situation

En skuggdoktorand är en student som, utan att vara antagen till forskarutbildningen, följer forskarutbildningskurser och/eller utför avhandlingsrelaterat forskningsarbete samtidigt som institutionen planerar att studenten senare ska antas till forskarutbildning. Högskoleverket har i rapporten *Hur kan förekomsten av "skuggdoktorander" förhindras?* definierat begreppet skuggdoktorand som en person på ett lärosäte, som inte är antagen till utbildning på forskarnivå, men som befinner sig i en situation som motsvarar en antagen doktorands.

Det stora problemet för skuggdoktorander är att de inte omfattas av reglerna i högskolelagen och högskoleförordningen, vad gäller till exempel krav på försörjning, handledning och en rättssäker hantering i det fall lärosätet vill avbryta sina åtaganden. Begreppet skuggdoktorand säger däremot inget om vilken typ av försörjning personen har. En skuggdoktorand kan vara försörjd genom anställning likaväl som genom till exempel stipendium.

Den allra mest utsatta gruppen skuggdoktorander är de som aldrig antas till utbildning på forskarnivå. De arbetar vidare under mer eller mindre uttalade löften om en framtida antagning eller väljer att lämna högskolan med en mycket negativ bild av en karriär inom högskolan.

Kvalitetsproblem

För att säkra forskarutbildningens kvalitet är det av stor vikt att kvalitetskontroll och rättssäkerhet inte kommer in i slutet av utbildningen, vilket blir fallet med skuggdoktorander. Därför ska hela avhandlingsarbetet utföras inom ramen för forskarutbildningen så att inte delar av arbetet utförts utan

kvalitetssäkring och insyn. För rättssäkerheten gäller att den mest lämpade ska antas till utbildning på forskarnivå, oavsett eventuella tidigare kontakter med, och utfört arbete för, den tilltänkte handledaren. Rättssäkerheten åsidosätts om skuggforskning räknas som en merit i antagningsprocessen.

Problem för skuggdoktorander

En skuggdoktorand står helt utan de rättigheter som tillkommer den antagne doktoranden. Hit kan räknas rätt till handledning, rätt till finansiering, rätt till arbetsplats och tillgång till högskolans resurser i form av bibliotek, tillgång till artikeldatabaser och så vidare.

Om skuggdoktoranden varken är registrerad som student eller är anställd saknar personen rätt till studenthälsa/företagshälsovård. Dessutom saknas alla former av ekonomisk trygghet eftersom den egentligen inte existerar vid lärosätet.

En skuggdoktorand är helt i händerna på sin skugghandledare och förlorar sin plats på högskolan när skugghandledaren så anser. Denna osäkerhet leder till att skuggdoktorander känner sig maktlösa på grund av den beroendeställning som uppstår när antagningen till doktorandtjänst helt beror på skugghandledarens goda vilja.

Förslag till lösningar

- Öka tillsynen över lärosätena ordentligt, så att ingen i framtiden ska behöva genomföra delar av forskarutbildningen utan att vara antagen.
- Inför vite för det lärosäte som inte aktivt motverkar att skuggdoktorander finns.

Maria vill fortsätta med sitt experimentella ämne efter examen och hennes lärare uppmuntrar henne. Hon är smart och driven, men just nu saknas medel till professors projekt. Han frigör dock en del av sina egna forskningsmedel för att anställa Maria på 20 procent som assistent. Egentligen jobbar hon nästan på heltid med att läsa artiklar, göra experiment och hjälpa till i labbet, men hon känner tacksamhetsskuld mot professorn som gett henne den här chansen.

Genom att använda de sista studiemedlen och ta ströjobb kan Maria överleva ett tag, men den ekonomiska situationen är i längden ohållbar. Maria vågar inte ställa krav på sin professor, vare sig för att bli antagen på riktigt eller att få bättre handledning när hon kör fast. Hon är ju på institutionen på nåder och varje vecka måste hon bevisa att hon är värd att satsa på. Det finns andra i labbet som är i samma situation och alla känner att de är utbytbara. Arbetsmiljön präglas av isolering och dålig stämning.

Maria mår allt sämre, det känns som om hon har kastat bort flera år av sitt liv. Hon känner sig utnyttjad och lämnar slutligen forskningen med dåliga erfarenheter och stora skulder. All glädje hon kände inför sitt ämne och för universitetet är som bortblåst. Hon rekommenderar sina vänner och bekanta att söka sig till tjänster utanför högskolan.

Licentiatantagning

Den svenska forskarutbildningen är fyraårig. Sedan 2002 har det dock varit möjligt att antas enbart till licentiatexamen, en utbildning som är två år. När denna möjlighet infördes poängterades vikten av att antagning skulle ske till den examen som faktiskt var målsättningen.

Särskilt betonades att det inte fick bli så att forskarutbildningen delades upp i två separata steg: ”Det är angeläget att det inte skapas en tvåstegsmodell där studenter regelmässigt först antas till studier för licentiatexamen för att sen eventuellt tillåtas gå vidare till studier för en doktorsexamen. Det är väsentligt att inga negativa konsekvenser för utbildningen till doktorsexamen uppstår.”³⁵

Tyvärr kan vi nu konstatera att just det som inte fick ske faktiskt har skett. I dag antas en stor andel av doktoranderna enbart till licentiatexamen. Det hade kunnat vara acceptabelt om meningen var att avsluta med just en licentiatexamen. Men i alltför många fall är det uttalade målet att doktoranden ska läsa fram till doktorsexamen, där de två första åren blir en provningstid för att ”[...] eventuellt tillåtas gå vidare till studier för en doktorsexamen”, precis som befarat.

I praktiken fungerar licentiatantagningen som en snällare variant av skuggdoktorerande. I andra länder är vanligtvis en licentiatexamen inte accepterad som forskarutbildning.

Förslag till lösning

- Avskaffa licentiatantagningen, eller använd ekonomiska styrmedel från central lärosättesnivå för att minimera missbruket.

35 Prop. 2001/02:15 s. 86.

Källor

Högskoleverkets årsrapport 2010

Högskoleverket 2009, *Uppföljning av lärosätenas arbete med breddad rekrytering 2006–2008*

Akademikerförbundet SSR, *Studenters ekonomi*

Högskoleverket 2008, *Vilka är studenter? En undersökning av studenterna i Sverige*

Swedbanks studentbudget (för killar) 2010,

http://www.swedbank.se/idc/groups/public/@i/@sc/@all/@gs/documents/article/cid_065098.pdf

Enligt SFS studentbudget 2010 www.sfs.se/studentbudget

Student söker bostad, s 9, Uppdrag nr 2 Översyn av studenternas bostadssituation enligt regleringsbrev för budgetåret 2009 avseende Boverket M2008/4791/A

SCB:s undersökning om hushållens ekonomi (HEK), uppgifter för 2006

Sif, *Studenter och trygghetssystemen*, Stockholm 2007

<http://www.sr.se/cgi-bin/p3/nyhetssidor/artikel.asp?ProgramID=1646&Artikel=1951390>

<http://www.pensionsmyndigheten.se/StudierGerRattTillPension.html>

Adolphson mfl, *Den pensionslösa generationen*, Alecta

SCB, *Högskolestuderandes levnadsvillkor*, 2007

Socialstyrelsen, *Social rapport 2010*

Socialstyrelsen, *Social rapport 2006*

SCB, lönestatistik

Kontakt

Fler exemplar av *Utbildning straffbart?* finns att ladda ned eller beställa på respektive organisations webbplatser. Kontakta gärna oss för att diskutera mer kring studenters ekonomi och sociala trygghet.

Saco Studentråd

www.saco.se/student

student@saco.se

08-613 48 82

070-557 19 84

Stockholms universitets studentkår

www.sus.su.se

sus@sus.su.se

08-674 62 00

Umeå studentkår

www.umeastudentkar.se

studiesocialt@umeastudentkar.se

090-786 90 00

Uppsala studentkår

www.uppsalastudentkar.nu

vice.soc@us.uu.se

018-480 31 00

Vi har bidragit till denna rapport:

Elisabet Forssell, Uppsala studentkår

Karin Nordlund, Uppsala studentkår

Marta Axner, Uppsala studentkår, Doktorandnämnden

Mikaela Peltz, Umeå studentkår

Martin Sahlin, Stockholms universitets studentkår

Åsa Larsson, Stockholms universitets studentkår

Lisa Gemmel, Saco Studentråd

Maria Noleryd, Saco

Lars Abrahamsson, Sveriges doktorandförening

I den här upplagan har doktoranderna fått ett ökat fokus.

Inom de bidragande organisationerna representeras doktoranderna i egna nämnder och sektioner. Inom Saco representeras doktoranderna främst av Sveriges doktorandförening som ligger under förbundet Sveriges universitetslärarförbund.

Sveriges doktorandförening
www.sulf.se/sdf

Uppsala studentkårs doktorandnämnd
<http://www.uppsalastudentkar.nu/sv/doktorandnamnden/dokt.ordf@us.uu.se>

Umeå studentkår, Doktorandsektionen
www.umeastudentkar.se

Stockholms universitets studentkårs doktorandombud
<http://sus.su.se/doktorandstod>

Detta är sjunde upplagan av *Utbildning straffbart? – en rapport om studenterna och trygghetssystemet*. Rapporten beskriver hur högskolestudenter under studietiden har ett sämre socialt skydd än förvärvsarbetande. I vissa fall saknas det sociala skyddsnetet helt. Hur många studenter har svårt att få ekonomin att gå ihop och hur deras köpkraft har minskat i jämförelse med förvärvsarbetande beskrivs också. Rapporten är ett samarbete mellan Saco Studentråd, Stockholms universitets studentkår, Umeå studentkår och Uppsala studentkår.

I *Utbildning straffbart?* ger vi konkreta förslag på hur problemen för studenterna kan lösas. I en modern kunskapsnation är det orimligt med system som missgynnar personer som har valt att läsa en högre utbildning. Vi hoppas att *Utbildning straffbart?* ska hjälpa till att ändra på det.

UMEÅ STUDENTKÅR
Kåren för humanister, samhällsvetare och lärare

Stockholms
universitets
studentkår

Uppsala studentkår